

NS-fanger ble dårlig behandlet etter krigen

■ Oslo (NTB): Landssvikerne fikk til dels svært dårlig behandling i norske fangeleire etter 2. verdenskrig. Det går fram av den første undersøkelsen som er gjort om forholdene for NS-fangene.

Kritikkverdig, urettferdig og uansvarlig gjennomført, slår Johs. Myhren fast i en fersk rapport om forholdene for landssvikdømte fanger i de første årene etter krigen. Arbeidet er en del av det omfattende prosjektet Norge under okkupasjonen; hvor blant andre professor Tore Pryser og forsker Guri Hjeltnes er rådgivere. Formålet er å kartlegge noe av det som skjedde i Norge under krigen.

Lillehamringen Johs. Myhren var medlem av NS og fikk selv en dom på 15 år for landssvik. Han er utdannet historiker. Etter at han ble sluppet fri i 1950 arbeidet han som lektor ved flere gymnas.

29 døde

29 personer døde ifølge Myhren i landssvikleirene.

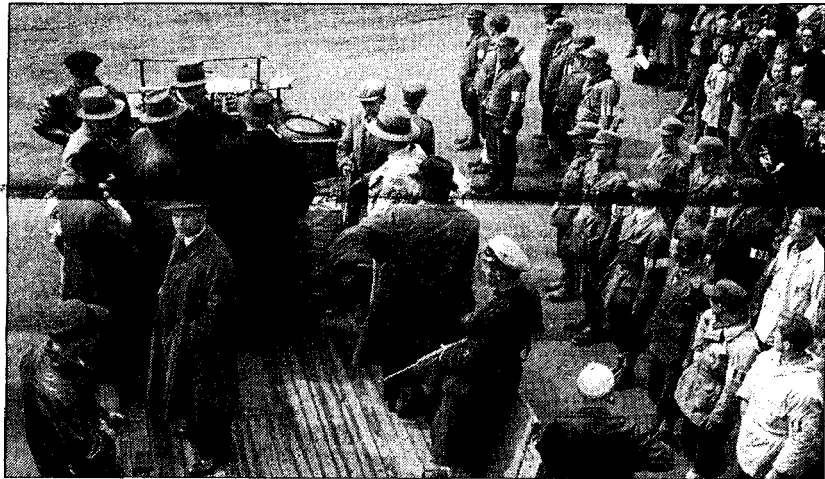
– Dette er vel det mørkeste punktet under landssvikoppgjøret. En nærmere undersøkelse vil avdekke at dødstallene var langt høyere, hevder Myhren.

En av deltakerne i undersøkelsen forteller om en episode hvor en politifullmektig uten grunn fortalte en solid bonde at han ville miste gården og alt han eide. Bonden skar over pulsåren neste natt, og var død da han ble funnet. En annen fortalte i undersøkelsen at broren hans døde etter mishandling i fangenskap.

Fangenskap

Flere NS-fanger måtte også grave fram lik. Myhren var en av dem. – Vi måtte grave i det vi kom og gikk i. Ikke fikk vi hanske eller noen beskyttelse rundt munnen. Det var en hard fysisk og psykisk belastning å ta i halvratne lik med bare hendene. Likgravingen var en rå og sadistisk hevnaksjon, mener Myhren.

Flere av landssvikerne mener også at arrestasjonen og det første møtet med fangeleirene var kritikkverdig. Verst gikk det ut over dem som ble arrestert av

Mange landssvikdømte ble dårlig behandlet mens de satt i fangenskap etter 8. mai 1945. I en ny rapport hevdes det at flere ble mishandlet og at 29 døde av behandlingen de fikk. På bildet blir NS-medlemmer arrestert på Ski i Akershus i 1945. (NTB arkivfoto)

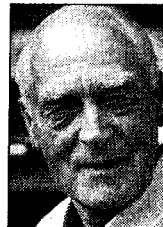
folk som hadde arbeidet for tyskerne under krigen. Disse hadde trolig behov for å bevise sitt nasjonale sinnelag. Milorg-soldater og norsk politi utdannet i Sverige gikk også hardt fram. De som ble arrestert av det regulære politiet fikk den beste behandlingen. Det samme var tilfelle når landssvikere ble internert. Ekstravaktene var ofte brutale. Mange av dem truet med å skyte fangene, går det fram av undersøkelsen.

Truet med å skyte

En Oslo-mann forteller at en del fanger ved Akershus ble ført ut og stilt med ansiktet tett inntil muren, mens en eksekusjonspletong tok ladegrep bak ryggen på dem. Til bergensavisene sa en politimester at alle frontkjempere skulle skytes.

Innkvarteringen og kostholdet var også under all kritikk, mener Myhren. Fangene ble stuet tett sammen. Omlag halvparten av tidligere fangene svarte at de ble syke av maten eller mangel på mat. Myhren mener også at bruk av straffekseris var uverdlig. En av deltakerne i undersøkelsen forteller om kjøring av kull i trillebærer fram og tilbake. Kullet ble tømt og lesset igjen med hendene. En annen var med på å rense en skolegård for sigarettssneiper, papir og spyttklyser med munnen.

Det var også lyspunkt i NS-fangenes hverdag. De aller fleste fikk blant annet besøk av familie og venner, selv om dette ikke skjedde ofte. 269 av 1.206 landssviksdømte som ble bedt om å være med i undersøkelsen svarte på spørsmålene.

– Kritikkverdig og uverdlig, sier Johs. Myhren, som har skrevet rapporten. Myhren ble selv dømt til 15 års fengsel. (GLT/arkiv)

Tore Pryser, historiprofessor ved Høgskolen i Lillehammer, mener opplysningene må brukes med forsiktighet. (GLT/arkiv)

Forholdene i NS-leirene var omstridt

■ Oslo (NTB): Forholdene i NS-fangenes leire var omstridt i samtiden. I 1950 ble det laget en stortingsmelding om forholdene.

Tore Pryser, professor i historie ved Høgskolen i Lillehammer, har lest rapporten Johs. Myhren har skrevet. Han mener undersøkelsen inneholder mye interessant historisk stoff. Den må likevel brukes med forsiktighet, da spørreundersøkelsen ikke er representativ. 268 av 1206 som ble bedt om å delta svarte på spørsmålene.

– Hva er grunnen til at så mange ikke svarte? Opplevde de ikke noen overgrep, eller vil de ikke rive opp minnene igjen fra en trist tid, spør Pryser.

Han mener likevel at det er grundig dokumentert at mange opplevde trusler og overgrep, og at kostholdet var dårlig.

– Det er spesielt interessant at vanlig politi behandlet landssvikerne bedre enn milorg-folk og ferske politisoldater, sier Pryser.

Pryser mener også det er oppsiktsvekkende hvis 29 NS-fanger døde i fangenskap. Han understreker likevel at dette ikke trenger å bety at 29 virkelige døde.

– Det kan tenkes at flere kjente til det samme dødsfall,

sier Pryser. Forholdene i NS-leirene var kontroversielt. Det store flertallet mente at landssvikerne fikk som fortjent. Myndighetene likte dårlig at det ble stilt spørsmål ved saken. De som tok opp de dårlige forholdene for NS-fangene, ble stemplet som silkefront. Mest kjent er forfatteren og filologen Marta Steinsvik som allerede i 1946 tok opp problemene.

– Fængselsleger klagde også over forholdene rett etter krigen, sier Pryser.

I 1950 ble det laget en stortingsmelding hvor det ble medgitt at det var grunn til kritikk. Forfatteren Kjell Fjortoft tar blant annet opp behandlingen NS-fangene fikk i en bok om landssviksoppgjøret som kommer til sommeren. Forfatteren Jens Bjørneboe var også kritisk til rettsoppgjøret og måten NS-fangene ble behandlet på.

Pryser understreker at forholdene i NS-leirene må forstås ut fra situasjonen rett etter krigen.

– Det er ikke rart at mange mente at landssvikerne skulle få oppleve hvordan mange nordmenn hadde hatt det i fangenskap. Mange ble jo blant annet plassert på det tidligere Grini hvor mange nordmenn satt under krigen, sier Pryser.

GLT 25.3.1997